

Diğer Oğuz boylarında olduğu gibi kaynaklarda XIV. yüzyıla kadar Beydili'nin adına pek rastlanmamaktadır. Ancak bunlardan önemli bir kolun Selçuklu İmparatorluğu'nun kuruluşunda rol oynadıkları ve Anadolu'nun fethine katıldıkları muhakkaktır. Selçuklu fütühatına katılmayan kollar ise Horasan'da Sultan Sencer'i yenen Oğuzlar'a mensup teşekküller arasında yer almış ve Moğol istilâsı üzerine de Azerbaycan ve Doğu Anadolu'ya, daha sonra da Suriye'ye göç etmişlerdir. Suriye'deki Beydililer Bozok kolunun önemli boylarından biri olmuş, bu koldan bir boy İran'a giderek Safevî Devleti'nin kurulmasında rol oynarken diğerleri Yeni İl ile Halep Türkmenleri içinde ve iç İl yöresinde yurt tutmuşlardır.

Beydili'nin en büyük kolu ise Halep Türkmenleri içinde bulunuyordu. 1520'de Bekir Bey, At Güden Bey ve Yalvaçoğlu Abdi Bey olmak üzere üç cemaatten, 1525-1530 arasında kırk üç cemaatten, 1536'da otuz dokuz cemaatten, 1552'de altmış altı cemaatten, 1570'te ise altmış dokuz cemaatten teşekkül ettiği kaydedilen Beydili'nin bu tarihlerde yaklaşık 1000 hane dolayında bir nüfusa sahip olduğu görülüyor. Bu gruptan en önemlileri Karacalu, Kürtler, Bozkoyunlu, Kuzucuklu, Balabanlı, Taş-baş, Dimleklü, Ulaşlu, Tatalu gibi cemaatlerdi. Naîmâ tarafından Halep, Rakka ve Diyarbekir bölgelerinde yoğun bir nüfusa ve çok miktarda at, koyun ve deveye sahip bulundukları bildirilen Beydililer'in en güzel yaylak ve kışlağa mâlik oldukları da kaydedilmektedir. Nitekim Osmanlı Devleti onları, gerek eşkıyalık sayılan taşkın hareketleri gerekse savaşçı vasıfları dolayısıyla Suriye'deki Arap kabilelerine karşı bir set teşkili gayesiyle Rakka ve yöresine yerleştirmeye teşebbüs etmiştir. Bu iskâna Yeni İl Türkmenleri içinde bulunan 1069 hanelik Beydili kolu da dahil edilmiştir. 1690-1691'de Akçakale'den Rakka'ya kadar olan sahada Belih nehri kıyılarında iskân emri verilen cemaatlerden Yeni İl'e tâbi Bekmişlü 500 çadır, Kara Şeyhlü 600 çadır, Bozkoyunlu 600 çadır, diğer Bozkoyunlu 200 çadır, Dimleklü 500 çadırdı. Bu sırada boyun başında Bozkoyunlu'dan Fîruz Bey, oğlu Şâhin Bey, kardeşi Kenan Bey ve Kurt Bey bulunuyordu. Halep Türkmenleri arasındaki Beydili'den iskân emri verilenler ise Tatalu, Kazlı, Balaban, Araplı, Taşbaş, Sincanlı ve Güneş cemaatleri idi. Ancak aynı bölgelere Beydili oymaklarıyla birlikte iskân edilen diğer cemaat-

lerin birer yolunu bularak kaçmaları, Beydililer'in Arap aşiretlerine karşı yalnız kalmalarına sebep olmuştur. Nitekim 1702'den itibaren Yeni İl ve Halep Türkmenleri'nden bazı cemaatlerin de buraya sevk edildiği görülüyor (BA, MAD, nr. 8458, s. 205). Yeni İl ve Halep Türkmenleri içindeki bu Beydili cemaatlerinin 1683 Bağdat Seferi'nde zahire naklinde önemli hizmetlerde bulundukları da belirtilmelidir.

Belih nehri kıyılarında yerleştirilen bu Beydili obaları XIX. yüzyılda dağılmış ve Karaşihli, Araplı, Torun, Bekmişlü, Güneç (Güneş obası), Hacı Ali, Kazlı, Kadirli, Bayındırlı ve Ceritli oymakları Gaziantep, Urfa, Nizip, Karkamış, Oğuzeli ve Kilis yöresine yerleşmiştir. Bugün Beydili'den Araplı obasının Çörtlen höyüğü, Teyleli ve Ağdaş köyleriyle Bekmişlü, Kazlı, Güneç-Bayraktar, Kadirli, Hacı-Mahli, Haydarlı ve Çelebi obaları köyleri tamamen Suriye sınırları içinde kalmıştır. Bu Türk köyleri, gerek İstiklâl Savaşı'nda gerekse Hatay'ın anavatana katılmasında büyük hizmetlerde bulunmuşlardır.

Beydili Türkmenleri'nin elli dört vergi hânesi olan diğer bir kolu ise Tarsus'ta Kosun nahiyesi Türkmen teşekkülleri arasında bulunuyordu. Ayrıca İl. Bayezid devrinde iç İl'de Gülnar kazası dahilinde yerleşmiş Beydililer bugün de adlarını hâlâ muhafaza ettikleri köyler kurmuşlardır. 27 Ramazan 966 (3 Temmuz 1559) tarihli bir kayda göre bu Beydili kolunun bölgeye bu tarihten evvel geldiği anlaşılmaktadır (A. Refik, s. 1). Bu bölgede olduğu gibi Anadolu'nun diğer yörelerinde de Beydililer'e ait köyler kurulmuş olup bugün aynı adı taşıyan birçok köy mevcuttur.

İran'a giden Beydililer ise Safevî Devleti'nin kuruluşunda önemli rol oynayan Şamlu boyu içinde yer almışlar ve zamanla bu boyun en önde gelen grubunu oluşturmuşlardı. Beydili boy beyleri de Şah Tahmasb devrinden itibaren Safevî Devleti idaresinde yüksek mevkiler elde etmişlerdi. Özellikle I. Abbas döneminde bu boyun başındaki Zeynel Bey hem eşik ağası* hem de Rey valisi olmuş, Şah Sâfî zamanında başkumandanlık mevkiine getirilmişti. Beydili beylerinin XVIII. yüzyıla kadar İran devlet idaresindeki nüfuzları sürdü. Bu yüzyıldan sonra ise giderek tesirleri kaybolmaya yüz tuttu. Yine aynı yüzyılda Beydili grupları Azerbaycan bölgesinde yerleşik hayata geçmeye başladılar. Bugün İran to-

ponimisinde Beydili adını taşıyan iskân birimleri görülmemekle birlikte bu isim özellikle şahıs adı olarak yaşamaktadır. Sovyet Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında ise Beydili ve Beydilli adlı iki yerleşme yerine rastlanır. Ayrıca Esterâbâd'da da Göklen Beğdili ismi görülür.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MAD, nr. 8458, s. 205; *Divânü lugâti't-Türk Tercümesi*, I, 56; Naîmâ, *Târih*, III, 8; Ahmed Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri*, İstanbul 1930, s. 1, 84, 100-101, 202-203; Ali Şahin, *Güney Anadolu'da Beydili Türkmenleri ve Baraklar*, Ankara 1962, s. 22 vd.; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696)*, İstanbul 1963, s. 55, 56-62; Faruk Sümer, *Oğuzlar: Türkmenler*, Ankara 1972, s. 210, 297-310; a.mlf., *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1976, s. 171-173; Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1988, s. 38, 49, 116, 137; İlhan Şahin, "XVI. Asırda Halep Türkmenleri", *TED*, sy. 12 (1982), s. 694-697; a.mlf., "1638 Bağdat Seferi'nde Zahire Nakline Memur Edilen Yeni-il ve Halep Türkmenleri", *TD*, sy. 33 (1982), s. 231-234; Gerhard Doerfer, "Bigdeli", *Eİr.*, IV, 251-252.

YUSUF HALAÇOĞLU

BEYHAK

(البق)

İran'da tarihi bir şehir ve bölge.

İran'ın kuzeydoğusundaki Horasan bölgesinin başlıca şehirlerinden birini oluşturan Sebzevâr'ın eski adıdır ve yönetim merkezi olduğu idarî bölgeye de Sebzevâr adı verilmiştir. Tahran'dan doğuya Meşhed'e uzanan kara ve demiryolu bu bölgeden geçer. Yeşil bitki örtüsü, madenleri, değerli taşları ve mermer yatakları ile ünlüdür.

Beyhak'ın İslâm öncesi tarihi hakkında pek az bilgi bulunmaktadır. Med, Pers ve Partlar zamanında Horasan'ın önemli merkezlerinden biri olmuş, Sâsânî hükümdarları Ceyhun'dan gelen saldırıları önlemek için burayı tahkim etmişlerdir. İbnü'l-Esir, Beyhak'a yakın Hüsrevcird hakkında verdiği bilgiler arasında, Keyhusrev'in (Kyros) Efrâsiyâb'ı öldürmeden önce bu kaleyi inşa ettirmiş olduğundan bahseder. Sâsânî-Akhun (Heyâtıla) mücadelesinde Beyhak diğer Horasan şehirleri gibi istilâya mâruz kaldı. Beyhak, Hz. Osman'ın Basra Valisi Abdullah b. Âmir'in kumandanlarından Edhem b. Külsüm tarafından fethedildi (30/650-51). Emevî ve Abbâsî hâkimiyeti sırasında

da İslâm kültür ve medeniyeti Beyhak'ta hızla yayıldı. Sırasıyla Tâhirîler (821-873), Sâmanîler (819-1005) ve Gaznelîler (963-1186) bölgede hükümler oldular. Tâhirîler zamanında burada 395 köy vardı ve bunların 321'i yıllık 178.796 dirhem haraç ödüyordu. Selçuklular devrinde buraya bağlı Turayşit'teki Bâtınîler ayaklandılar ve halkını kılıçtan geçirdiler (1105). Daha sonra Hârizmşahlı Alâeddin Atsız Beyhak üzerine kuvvet gönderdi ve beş gün süren çarpışmalardan sonra şehri ele geçirerek yağmalattı (1142). Onun kardeşi Yinal Tegin de 1153-1154'te Beyhak'ı iki yıl süreyle kuşattıktan sonra zaptetti ve halkı tekrar cezalandırdı. Haziran 1160'ta Müeyyed Ay-Aba Beyhaklılar'ı teslim olmaya zorlayarak kaleyi ele geçirdi.

Moğollar XIII. yüzyılda yolları üzerindeki Beyhak'ı da diğer Horasan şehirleriyle birlikte istilâ ve tahrip ettiler, binlerce insanı öldürdüler. Şehir, sağ kalan halkın dağılması ve geri dönmemesi üzerine uzun süre ıssız kaldı. Daha sonraki yıllarda Beyhak adı kullanılmaz oldu ve şehir yalnız Sebzevâr adıyla anıldı. Sebzevâr İlhanlı hükümdarı Abaka Han zamanında (1265-1282) tekrar imar edilmiş ve burada para basılmıştır. Timur ve halefleri devrinde yeniden önem kazanan şehir, buraya bağlı Baştın'da doğan Emir Abdürrezzâk'ın kurduğu Serbedârîler hânedanının idaresinde (VIII/XIV. yüzyıl) yine bazı siyasî hadiselerin merkezi oldu. Timurlular'dan (1370-1506) sonra bölgeye hâkim olan Safevîler zamanında (1501-1732) Sebzevâr'da Sünnî Özbekler'le Şii Safevîler arasında 1581 ve 1595'te iki büyük savaş vuku bulmuştur. Kaynaklarda Beyhak veya Sebzevâr'a bağlı görünen önemli merkezler Hârisâbâd, Hüsrevcird, Huvâr ve Turayşit'tir.

Nişâbûr gibi kültür hayatında akisler bırakmış ünlü Horasan şehirlerinden ve Şiîlik propagandasının en önemli merkezlerinden biri olan Beyhak Hâricîler'in sebep olduğu isyanlarla Kerrâmîler, Sünnîler ve Şiîler arasında çıkan kanlı olaylara sahne olmuştur. Bunun yanında Beyhak'ta birçok fikir ve ilim adamı yetişmiştir. Şâfiî fakih Ebû'l-Hasan Muhammed b. Şuayb (ö. 324/936), *es-Sünenü'l-kübrâ* müellifi ve Şâfiî fakih Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî (ö. 458/1066), Şeyh Âzerî, *Târîh-i Beyhakî* (*Mes'ûdî*) yazarı Ebû'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin (ö. 1077), İbn Funduk diye şöhret kazanan *Târîh-i Beyhak* müellifi Zâhîrüddin Ebû'l-Hasan Ali b. Zeyd (ö. 1170)

ve *Tâcû'l-meşâdûr* adlı eserin sahibi Ahmed b. Ali Buca' Ferek (ö. 1150) gibi şahsiyetler bunlar arasındadır. Sebzevâr'ın nüfusu 1986 sayımına göre 129.103 tür.

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzûrî, *Fütûh* (Fayda), s. 586; Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Târîh* (nşr. A. Ekber Feyyâz), Meşhed 1370 hş., s. 34, 44, 369; Beyhakî, *Târîh* (Behmenyâr); Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 537-538; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (trc. Abdülkerim Özyayın), İstanbul 1987, X, 61, 226, 317, 398; XI, 85, 215; Ebû'l-Fidâ, *Takvîmü'l-büldân* (nşr. A. Âyetî), Tahrân 1349, s. 481, 509, 521; Müstevfî, *Nühzetü'l-kulûb* (Strange), s. 149-150; Mîrhand, *Ravzatü's-sâfâ* (nşr. Abbas Pervîz), Tahrân 1338 hş./1959, V, 179, 604-605, 607-608; Devletşâh, *Tezkire*, s. 277; a.e. (trc. Necatî Lugal), Ankara 1963-I, 363, 424, 426, 433; II, 93-165; Muhammed Hasan Han, *Mir'âtü'l-büldân*, Tahrân 1294-97, I, 327; İbrahim Kafesoğlu, *Harezmşahlar Devleti Tarihi*, Ankara 1984, s. 56, 57, 78; M. Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1984, II, 152-153, 342, 423; J. Aubin, "La fin de L'État Sarbadâr du Khorassan", *JA*, CCLXII/1-3 (1974), s. 95-118; a.mlf., "Aux Origines d'un Mouvement Populaire Médiéval le Cheykhisme du Beyhaq et du Nichâpour", *Slr.*, V/2 (1976), s. 213-224; Cl. Huart, "Beyhak", *IA*, II, 582; T. W. Haig, "Sebzar", a.e., X, 299-300; A. K. S. Lambton, "Bayhak", *EI*² (İng.), I, 1130; C. E. Bosworth, "Bayhaq", *EI*³, III, 888-889; V. F. Buchner, "Serbedârîler", *IA*, X, 509-512.

ENVER KONUKÇU

BEYHAKÎ, Ahmed b. Hüseyin

(أحمد بن حسين البيهقي)

Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin
b. Ali el-Beyhakî
(ö. 458/1066)

Muhaddis ve Şâfiî fakihî.

Şâban 384'te (Eylül 994) Nişâbur'a bağlı Beyhak bölgesinin Hüsrevcird köyünde doğdu; bu sebeple Hüsrevcirdi nisbesiyle de anılır. Beyhak'ta büyüdü ve ilk tahsilini burada yaptı. On beş yaşında iken hadis okudu, daha sonra da fıkıh öğrenmeye başladı. Fıkıh ilminde hocası Ebû'l-Feth Nâsır b. Muhammed el-Mervezî'dir. Muhtelif hocalardan faydalanan maksadıyla İsfarayın, Tüs, Hemedan, İsfahan, Rey, Nişâbur, Bağdat, Küfe, Mekke gibi yerleri dolaştı. Hadisi diğer ilimlere tercih ederek sadece onunla meşgul olmaya başladı. Hadis ilminin en önemli meselelerini Hâkim en-Nisâbûr'den öğrendi ve hocaları içinde en çok ondan faydalandı. Diğer hocaları arasında muhaddis, kelâm ve fıkıh âlimi İbn Fûrek, zâhid ve vâiz Hargûşî, fakih ve muhaddis İbn Mahmiş, mutasavvıf Ebû

Abdurrahman es-Sülemî, Ebû Hâzım el-Abdûyî, muhaddis, fakih ve kelâm âlimi Ebû İshak Rûkneddin İsfarayînî, muhaddis Ebû Zer el-Herevî, muhaddis ve fakih Berkânî, İmâmü'l-Haremeyn Cüveynî gibi meşhur âlimler bulunmaktadır. Tanınmış talebeleri arasında, şeyhü'l-kudât İbnü'l-Beyhakî diye bilinen oğlu İsmâil b. Ahmed, Hafidü'l-Beyhakî diye anılan torunu Ubeydullah b. Muhammed, Mekke ve Medine fakihî muhaddis Furâvî, Horasanlı muhaddis Zâhir b. Tâhir, muhaddis Ebû'l-Meâlî Muhammed b. İsmâil el-Fârisî sayılabilir.

Beyhakı 406 (1015-16) yılından itibaren eserlerini telif etmeye başladı. Hadis ilmindeki sağlam bilgisi ve güçlü hâfızasıyla kendini kabul ettirdi. Hadislerde mevcut gizli kusurların tesbiti ile birbirine zıtmış gibi görünen rivayetlerin uzlaştırılmasında ve hadislerin fikhini kavramada devrinin otoritesi oldu. Nişâburlu âlimler kitaplarını, özellikle *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âşâr*'ını kendilerine okutmasını rica ettikleri için 441 (1049-50) yılında bu maksatla Beyhak'tan Nişâbur'a gitti. Bu şehre sonraları iki defa daha geldi. Beyhakî fıkıh ve usûl-i fıkıh sahalarında da devrinin otoritelerinden biriydi. Mensubu bulunduğu Şâfiî fikhinin üstünlüğünü savundu ve bu alanda değerli eserler verdi. Bu sebepledir ki İmâmü'l-Haremeyn Cüveynî, her Şâfiî fakihinin İmâm Şâfiî'ye minnet borcu olduğunu, ancak mezhebini ve görüşlerini müdafaa etmek için Beyhakî'nin kaleme aldığı eserler sebebiyle İmâm Şâfiî'nin ona minnettar olması gerektiğini söyler (İbn Asâkir, s. 266). Gerçekten de Beyhakî'nin eserleri sayesinde Şâfiî fıkıhı daha geniş bir muhite yayılma ve tutunma imkânı bulmuştur. Zehebî'ye göre, geniş ilmi ve âlimler arasındaki ihtilâflara olan derin vukufu sebebiyle kendi adına bir mezhep kurup ictihad etmeyi arzu etseydi bunu mükemmel bir şekilde başarabilirdi. Onun ilimdeki yerini tesbite çalışan otoriteler, hem hadis hem de fıkıhtaki üstün mevkiine ve Eş'arî kelâmındaki geniş bilgisine özellikle işaret ettikten sonra çeşitli ilimlere vâkıf olduğunu, daha önce benzeri görülmemiş eserler verdiğini ve 1000 cüzü bulan eserlerinin hacmi itibarıyla de seleflerini geçtiğini belirtirler. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey zamanında (1040-1063) vezir Amîdülmülk'ün teşvikiyle Eş'arîler aleyhinde şiddetli bir takip başladığı zaman Eş'arî olması sebebiyle Beyhakî de İmâm Kuşeyrî ve İmâmü'l-Haremeyn Cü-